

سرمایه اجتماعی جوانان در ایران

ملیحه شیانی، میرطاهر موسوی، سعید مدنی قهقرخی

(تاریخ دریافت ۸۷/۱۲/۷، تاریخ پذیرش ۸۹/۳/۱۹)

چکیده: تراکم ۳۵ درصدی جمعیت کشور در گستره سنی ۱۵-۲۹ سال به عنوان جمعیت فعال جامعه یک مزیت نسبی است، اما چنانچه از این فرصت و مزیت به درستی استفاده نشود فرصت‌ها به تهدیدهای جدی تبدیل خواهد شد. بنابراین، سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی برای این بخش از جمعیت از مهم‌ترین اولویت‌ها محسوب می‌شود. در این میان، سرمایه اجتماعی در کنار دیگر سرمایه‌ها، فرایند پیش‌بینی شده در برنامه‌ها را تسهیل و امکان تحقق اهداف را فراهم می‌سازد.

به منظور سنجش سرمایه اجتماعی جوانان مقیاس چندبعدی ساخته شده و در میان ۴۵۰۰ نفر از افراد ۱۵-۲۹ سال ساکن در استان‌های کشور به اجرا درآمده است. نوع تحقیق پیمایش، تکنیک گردآوری اطلاعات پرسش‌نامه بوده است.

یافته‌ها نشان‌دهنده ضعف سرمایه اجتماعی در میان جوانان به ویژه در بعد روابط انجمنی و اعتماد به ناآشنایان و مسئولان است. تأثیر ویژگی‌های فردی و اجتماعی بر سرمایه اجتماعی جوانان هم معنادار بوده است. با توجه به معناداری روابط و غلبه سرمایه اجتماعی سنتی در میان جوانان، بهبود محیط اجتماعی، تقویت نهادهای مدنی، اصلاح بینش‌ها، نگرش‌ها و کنش‌های افراد ضروری به نظر می‌رسد.

مفاهیم کلیدی: سرمایه اجتماعی، جوانان، روابط انجمنی، اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی، حمایت اجتماعی.

طرح مسئله

براساس گزارش ملی «بررسی وضعیت جمعیت جوانان»، کشور ایران در میان ۲۰۷ کشور جهان از نظر تعداد جمعیت در رتبه ۱۶ و از نظر وسعت در رتبه ۱۷ واقع شده است. قرار گرفتن تراکم ۳۵ درصدی جمعیت - رقمی در حدود ۶۴ درصد جمعیت کل کشور - در گستره سنی ۱۵-۲۹ سال به عنوان جمعیت فعال دارای مزیت نسبی است، اما چنانچه از این فرصت و مزیت به درستی استفاده نشود به دلیل رشد فزاینده درخواست‌های جوانان، فرصت‌ها به تهدید تبدیل خواهد شد که گذار از آن با آسیب‌ها و خطرات بسیار توأم است. بر همین اساس، سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی برای این بخش از جمعیت از مهم‌ترین اولویت‌های کشور محسوب می‌شود.

طبق ماده ۱۱۲ برنامه چهارم توسعه، دولت مکلف شده برای تقویت جایگاه جوانان در جامعه، برنامه سامان‌دهی امور جوانان را تهیه کند. در این برنامه به تمام مسائل و مشکلات مادی (اشتغال، مسکن، ازدواج، آسیب‌های اجتماعی، رفاه و...) و معنوی (اصلاح نگرش عمومی، اصلاح فرهنگ جامعه، ارتقای فکری و علمی جامعه و...) توجه شده و برای رفع آن‌ها پیش‌بینی‌هایی به عمل آمده که با استفاده از ظرفیت دستگاه‌های اجرایی، سازمان‌های غیردولتی، اصلاح ساختار اداری کشور و اعمال مدیریت راهبردی حاصل می‌شود. نکته قابل تأمل آن است که «سرمایه اجتماعی جوانان» در کنار سرمایه‌های فیزیکی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و انسانی می‌تواند فرایند پیش‌بینی شده در برنامه را تسهیل و امکان تحقق اهداف را فراهم آورد. از این رو، شناخت کمیت و کیفیت این نوع سرمایه اجتماعی و تلاش در جهت تقویت آن می‌تواند به عنوان یک استراتژی مهم و اساسی مورد توجه قرار گیرد.

منظور از سرمایه اجتماعی به عنوان موضوع اصلی مقاله «شبکه‌ای از روابط و پیوندهای مبتنی بر اعتماد اجتماعی بین فردی و بین‌گروهی و تعاملات افراد با گروه‌ها، سازمان‌ها و نهادهای اجتماعی است که قرین همبستگی و انسجام اجتماعی و برخورداری افراد و گروه‌ها از حمایت اجتماعی و انرژی لازم برای تسهیل کنش‌ها در جهت تحقق اهداف فردی و جمعی می‌باشد» (موسوی، ۱۳۸۵). برخی پژوهشگران به روند فرسایشی سرمایه اجتماعی موجود برای جوانان طی چند دهه اخیر هم در درون و هم بیرون از خانواده اشاره کرده‌اند که توأم با رشد فردگرایی و تقدم مصالح فردی بر جمعی بوده است (شارع‌پور، ۱۳۸۰: ۱۰۹). این مسئله معرف پیدایش گسل‌ها و گسست‌های اجتماعی و منبع اصلی زایش و افزایش انواع مسائل و آسیب‌های اجتماعی خواهد بود.

البته بایستی توجه داشت، سرمایه اجتماعی مفهومی پویا بوده و فراتر از روابط ساده علت و معلولی یا سرمایه‌گذاری و سود است و ضرورتی دال بر سنجش تنوع و تفاوت در آن وجود

دارد. مثلاً برخی افراد و گروه‌ها فعال و مشارکت‌جو هستند و دیگران نیستند. این تفاوت‌ها باید بهتر سنجیده شوند تا بصیرت‌هایی راجع به چرایی وقوع آن‌ها و چگونگی طرح مسائل مرتبط به‌دست آید (کاوايه، ۲۰۰۴). بنابراین، می‌توان اذعان داشت که سنجش سرمایه اجتماعی فی‌الذمه عملی معطوف به ساخت سرمایه اجتماعی بوده و می‌تواند به اعضای اجتماع برای بازاندیشی مسائل محلی کمک کند تا تصمیم‌های بهتری برای برنامه‌ریزی بگیرند و انسجام اجتماعی بیشتر ایجاد کنند. همچنین، سنجش سرمایه اجتماعی می‌تواند بخشی از یک فرایند تغییر فرهنگی برای ورود این پدیده در برنامه‌های حکومت و بخش خصوصی باشد. علاوه بر آن، حمایت سیاسی برای سرمایه‌گذاری در سرمایه اجتماعی را سبب خواهد شد تا مبنایی منسجم برای تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی گردد. از سوی دیگر هم سنجش سرمایه اجتماعی، رهیافت متفاوتی را برای سنجش‌های معمول کنش فراهم می‌سازد تا اعضای جامعه از تغییرات اجتماع خود آگاه شوند.

به این ترتیب، پرسش آغازین مورد توجه در این مقاله با استناد به پژوهش انجام یافته ناظر به این است که وضعیت موجود سرمایه اجتماعی جوانان در ایران چگونه است و چرا؟ برخی صاحب‌نظران معتقدند مفهوم‌سازی و اندازه‌گیری سرمایه اجتماعی در میان جوانان به دلایلی از مفهوم‌سازی و اندازه‌گیری آن در میان جمعیت متفاوت است. از نظر مفهوم می، تحقیقات موجود در مورد جوانان، آنان را در کل خریداران سرمایه اجتماعی می‌دانند تا تولیدکنندگان (مورو، ۲۰۰۲). بنابراین، سنجش سرمایه اجتماعی جوانان در ایران از ضرورت و اهمیت علمی و کاربردی قابل توجهی برخوردار خواهد شد. شکاف میان فهم تئوریک سرمایه اجتماعی و طرق اندازه‌گیری آن در هر یک از کارهای تجربی انجام‌یافته، به ملغمه‌ای از مشکلات انجامیده (پاکستون، ۱۹۹۹؛ پورتز، ۱۹۹۸؛ استون، ۲۰۰۱؛ استون و هیوز، ۲۰۰۰) که سنجش آن را بسا پیچیدگی بیشتر به‌ویژه برای جوانان مواجه ساخته است.

با توجه به ضرورت‌های متعدد، زمینه تدوین و تصویب ماده ۹۸ قانون برنامه چهارم توسعه در سال ۱۳۸۳ فراهم شده است. مطابق با آن دولت مکلف به انجام اقداماتی در زمینه تهیه سازوکارهای سنجش و ارزیابی سرمایه اجتماعی کشور، ارائه گزارش‌های سالانه و تصویب سازوکارهای اجرایی لازم جهت افزایش سرمایه اجتماعی گردیده است. این نوشتار با استناد به یافته‌های پژوهشی، تلاش دارد تا ضمن بررسی سازوکارهای سنجش سرمایه اجتماعی، تصویر نسبتاً جامع از وضعیت سرمایه اجتماعی جوانان در ایران ارائه دهد.

رهیافت‌های نظری

موضوع سرمایه اجتماعی در حوزه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی و سیاسی در بعد نظری و تجربی مورد توجه صاحب‌نظران و پژوهشگران قرار گرفته است، با این وجود همچنان با ابهامات و حتی نوعی آشفتگی و بی‌نظمی در مجموعه یافته‌ها روبه‌رو است. بر همین اساس، به‌منظور دستیابی به چارچوب مفهومی جامع، مروری بر دیدگاه‌های نظری و منابع تجربی و تحلیل یافته‌های آنان ضروری به‌نظر می‌رسد.

در آثار و اندیشه‌های بسیاری از صاحب‌نظران کلاسیک به مضامینی از سرمایه اجتماعی توجه شده از جمله می‌توان به جان دیویی و تورستین وبلن اشاره کرد، اما در عرصه جامعه‌شناسی این مضامین با تأکید بر برخی عناصر تشکیل‌دهنده سرمایه اجتماعی بیش از همه وام‌دار کارل مارکس، امیل دورکیم، جورج زیمل و ماکس وبر است. کارل مارکس با زیربنا قرار دادن شرایط مادی تولید، به شکل‌گیری روابط اجتماعی پرداخته و به آن اشاره کرده و روابط را در قالب طبقات اجتماعی و مبارزات انقلابی مطرح نموده است. یعنی شرایط مادی تولید از جمله نیروهای مولد و روابط تولیدی را در شکل‌گیری روابط و تعاملات اجتماعی مؤثر دانسته است (مارکس، ۱۹۷۳). دورکیم نیز در بعد ساختاری بر محوریت اجتماع برای ایجاد سرمایه اجتماعی و انواع آن تأکید کرده و با گونه‌های همبستگی اجتماعی مکانیکی و ارگانیکی درصدد تحلیل روابط اجتماعی برآمده است. دورکیم با معرفی جنبه‌هایی از قراردادهای اجتماعی به ارتباطات و روابط انسانی می‌پردازد که پیش‌شرط شکل‌گیری و دوام کنش‌های متقابل، شبکه‌ها و گروه‌های اجتماعی اند (دورکیم، ۱۳۵۹).

جورج زیمل با مباحث مبادله و شکل‌گیری تعاملات اجتماعی در اجتماعات کوچک و بزرگ از سرمایه اجتماعی و به‌ویژه بعد شبکه روابط اجتماعی سخن به‌میان آورده است (زیمل، ۱۳۷۲). این نگاه، در نظریه مبادله هومنز، در قالب رفتارهای مبادله‌ای و مبتنی بر سودمندی متقابل مطرح شده است. ماکس وبر جامعه‌شناس آلمانی در روابط و تعاملات اجتماعی به جنبه‌های فردی پرداخته و در قالب کنش اجتماعی بر عناصری چون تکلیف، احساس تعهد، عقلانیت و... تأکید نموده است (وبر، ۱۳۷۳).

با مروری بر آثار صاحب‌نظران کلاسیک آشکار می‌شود که در تعداد بسیاری از آن‌ها در حوزه جامعه‌شناسی و غیر جامعه‌شناسی اگرچه به‌طور مستقیم به مفهوم سرمایه اجتماعی پرداخته نشده، اما مضامینی از این مفهوم وجود داشته که مبنایی برای شکل‌گیری دیدگاه‌ها و نظریه‌های نوین بوده است. به گونه‌ای که بسیاری از ابعاد و مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده مفهوم سرمایه اجتماعی در آثار و منابع جدید از آن نظرات مستفاد شده است.

تالکوت پارسونز در بیان خرده نظام اجتماع معتقد است، انسان‌ها وقتی به صورت جمعی در نظر گرفته شوند، هم دارای کنش‌های همخوان با دیگران هستند و هم کنش‌هایی علیه دیگران دارند. این کنش‌ها بر پایه انتظارات اجتماعی انجام می‌شود. زمانی که انتظارات متقابل پایدار و به حد کافی مشخص‌اند، می‌توان آن‌ها را معیارها یا استانداردها نامید. در عین حال هر انسانی انتظار دارد که دیگران نیز نسبت به او واکنش نشان دهند. این واکنش‌های مورد انتظار را قیودات، نام می‌دهند. در اجتماع به‌عنوان حوزه تعاملات اجتماعی احساسات، تعهدات، وفاداری‌ها و همبستگی اجتماعی رشد می‌کند. تفاوت میان اجتماعات را می‌توان در قالب متغیرهای الگویی نیز مورد توجه قرار داد که در کنار معیارها، نوع خاصی از سرمایه اجتماعی و عناصر تشکیل دهنده آن را بارور می‌سازد. بنابراین در اجتماعات سنتی، نوع سنتی سرمایه اجتماعی و در اجتماعات مدرن نوع جدید آن شکوفا می‌شود. (پارسونز، ۱۹۶۶).

آنتونی گیدنز افزون بر ابعاد جامعه‌شناختی، ضمن اشاره به برخی ویژگی‌های روان‌شناختی اعتماد، تفاوت میان منابع اعتمادساز در جوامع سنتی و صنعتی را تشریح می‌کند. وی زمینه‌های عمده اعتمادسازی در نظام سنتی را بسترهای: نظام خویشاوندی، اجتماع محلی، و سنت می‌بیند. درحالی‌که از دیدگاه گیدنز در نظام مدرن، منابع اعتمادساز سنتی جای خود را به نظام‌های انتزاعی می‌دهد. اعتماد انتزاعی دربرگیرنده آگاهی از خاطره فرد مورد اعتماد است. لذا درحالی‌که کنشگر می‌تواند به راحتی در مورد میزان ارزش اعتماد به افراد خاص قضاوت کند، براساس اطلاعات مربوط به تاریخچه آن فرد، انگیزه‌ها و شایستگی‌های او نیز می‌تواند درباره میزان اعتماد نسبت به نظام‌های انتزاعی نظیر نهادها دارای باورهایی باشد. از این فرایند می‌توان به سطح نهادی اعتماد رسید. این همان چیزی است که گیدنز آن را ایده اعتماد به نظام‌های تخصصی می‌نامد. این اعتماد مبنای شکل‌گیری و تسهیل کنش‌های اجتماعی خواهد بود که در جوامع سنتی و مدرن به گونه‌های متفاوت نمایان خواهد شد. (گیدنز، ۱۹۹۲ و ۱۹۹۸).

جیمز کلین با توجه به تفاوت سرمایه اجتماعی از دیگر انواع سرمایه‌های اقتصادی، فیزیکی و انسانی به مقایسه این سرمایه‌ها می‌پردازد و بر خصیلت ناملموس بودن سرمایه اجتماعی نسبت به دیگر اشکال سرمایه تأکید می‌ورزد. او معتقد است درحالی‌که سرمایه اقتصادی در حساب‌های بانکی و سرمایه انسانی در ذهن اشخاص جای دارند، سرمایه اجتماعی در ساختار روابط میان آن‌ها مستتر است. از دید کلین سرمایه فیزیکی با ایجاد تغییرات در مواد برای شکل دادن به ابزارهایی که تولید را تسهیل می‌کنند به وجود می‌آید، درحالی‌که سرمایه انسانی با تغییر افراد برای دادن مهارت‌ها و توانایی‌ها به آن‌ها پدید می‌آید و شیوه تولید و قدرت افراد را بالا می‌برد. سرمایه اجتماعی نیز هنگامی به وجود می‌آید که روابط افراد به شیوه‌ای دگرگون شود که

کنش را تسهیل کند. بنابراین، سرمایه فیزیکی کاملاً محسوس بوده و در ماده تجسم می‌یابد. سرمایه انسانی که در دانش و مهارت‌ها تجسم می‌یابد، کمتر محسوس بوده و سرمایه اجتماعی که در روابط بین افراد مجسم می‌شود حتی از این نیز کمتر محسوس است. (کلمن، ۱۹۹۰ و ۱۳۷۷: ۴۶۵).

بورديو علاوه بر تمایز سرمایه اجتماعی از دیگر سرمایه‌ها، در تعریف این مفهوم بر پیوندهای اجتماعی و عضویت کنشگران در گروه‌ها و شبکه‌های اجتماعی تأکید دارد. به نظر او سرمایه اجتماعی «مجموع منابع بالفعل و یا بالقوه‌ای را دربر می‌گیرد که به مالکیت یک شبکه پایدار متصل است» (بورديو، ۱۹۸۶: ۲۴۸). شبکه‌ای که هر یک از اعضای خود را از پشتیبانی سرمایه اجتماعی برخوردار می‌کند و آنان را مستحق «اعتبار» می‌سازد. بدین‌سان حجم سرمایه اجتماعی مورد تملک یک فرد به اندازه شبکه پیوندهایی بستگی دارد که او می‌تواند به‌طرزی مؤثر بسیج کند، علاوه بر آن وابسته به حجم سرمایه (اقتصادی، فرهنگی، یا نمادین) در تصرف کسانی است که وی با آنان ارتباط دارد (به نقل از تاجبخش، ۱۳۸۴: ۱۴۸). وجود شبکه‌ای از پیوندها موهبتی طبیعی و یا حتی اجتماعی نیست که یک بار برای همیشه به‌وسیله فلان عمل نهادینه کردن تشکیل شده باشد، بلکه این شبکه محصول تلاشی پایان‌ناپذیر برای نهادینه کردن است که آداب نهادی‌اش، تشنه لحظاتی اساسی است که در تولید و بازتولید روابط سودمندی که قادر به تأمین منافع مادی یا نمادین هستند، نقشی ضروری دارند. به بیان دیگر، این شبکه محصول راهبردهای سرمایه‌گذاری فردی یا جمعی، آگاهانه یا ناآگاهانه، به قصد نهاد یا بازتولید روابط اجتماعی است که در کوتاه‌مدت یا درازمدت مستقیماً قابلیت استفاده دارند. برای نمونه می‌توان به شکل‌گیری انواع سرمایه‌ها و روابط اشاره کرد. (بورديو، ۱۹۸۶ و تاجبخش، ۱۳۸۴: ۱۴۹).

رابرت پاتنام هم همانند کلمن و بورديو سرمایه اجتماعی را از دیگر انواع سرمایه‌ها متمایز می‌کند و از آن به‌عنوان سازمانی اجتماعی متشکل از شبکه روابط و کنش‌های آگاهانه و اعتماد اجتماعی یاد می‌نماید که با تسهیل و همسوسازی کنش‌ها در ارتقای کارایی سازمان و توسعه اقتصادی مؤثر واقع می‌شود (پاتنام، ۱۳۸۰: ۲۸۵). بنابراین انواع سازمان‌ها یا انواع سرمایه‌های اجتماعی نظیر سرمایه اجتماعی درون‌گروهی یا بین‌گروهی مطرح است که نوع و کم و کیف هر یک از آن‌ها تابع عوامل عدیده‌ای چون فرایند اجتماعی شدن، آموزش‌های مدنی، تحولات فنی و ارتباطی و نوع سرگرمی‌های افراد و غیره است. پاتنام پیشرفت فناوری‌های نوین ارتباطی و ایجاد سرگرمی‌های جدید را موجب کاهش سرمایه اجتماعی و افزایش آسیب‌های اجتماعی می‌داند (پاتنام، ۲۰۰۰؛ ۲۰۰۲).

فوکویاما در مباحث خود به عوامل مؤثر بر ذخیره سرمایه اجتماعی در یک جامعه می‌پردازد و معتقد است که عوامل، نه بر همبستگی گروهی، بلکه به‌شیوه برقراری ارتباط آن‌ها با افراد خارج از گروه خود مربوط می‌شود. پیوندهای مستحکم اخلاقی در داخل یک گروه، در بعضی از موارد باعث کاهش میزان اعتماد اعضای آن گروه به افراد خارج از گروه و کاهش همکاری مؤثر با آن‌ها می‌گردد. در بدترین شکل، این گروه‌ها ممکن است بی‌اعتمادی و عدم تسامح یا حتی نفرت و خشونت نسبت به افراد خارج از خود را پرورش دهند. سازمان‌های جنایی از قبیل مافیا از این جمله اند. بنابراین پیوندهای درون‌گروهی، می‌تواند روابط برون‌گروهی ایجاد کند که فوکویاما آن را «شعاع بی‌اعتمادی» نامیده و هر قدر مقدار آن بیشتر باشد، آن گروه موانع بیشتری را برای جامعه خود به وجود می‌آورد. در این شرایط بر حسب تغییرات به وجود آمده می‌توان میزان سرمایه اجتماعی را برآورد کرد. فوکویاما به غیر از دولت، دو عامل اجتماعی تأثیرگذار دیگر بر سرمایه اجتماعی را ذکر می‌کند که اولین منبع، مذهب است. مذهب، کماکان یکی از مهم‌ترین منابع فرهنگ بوده و به احتمال قوی، در آینده هم خواهد بود. اما در عین حال با فرقه‌گرایی می‌تواند تأثیر خاص بر ذخیره سرمایه اجتماعی داشته باشد. عامل دوم تأثیرگذار بر سرمایه اجتماعی در جوامع در حال توسعه، جهانی شدن است. جهانی شدن، نه تنها سرمایه، که فرهنگ و ایده‌هایی را هم به ارمغان خواهد آورد. جهانی شدن به طریقی به فرهنگ‌های بومی ضربه می‌زند و سنت‌های دیرپا را تهدید می‌کند. اما در عین حال، ایده‌ها، عادات و اقداماتی از استانداردهای فعالیت مدیریتی گرفته تا فعالیت‌های سازمان‌های غیردولتی را نیز به همراه دارد. جهانی شدن، فقط بهره‌مندی بانکداران سرمایه‌گذار از مزایای ارتباطات جهانی و انقلاب ارتباطات، نیست، بلکه اکنون، همه فعالان جهانی، از زیست‌محیطی‌ها گرفته تا سازمان‌دهندگان تشکیلات کارگری، می‌توانند در سطح فراملی، در عرصه بسیار وسیع‌تری نسبت به قبل، عمل کنند. (فوکویاما، ۱۹۹۹).

کلاوس آفه با توجه به ابعاد سرمایه اجتماعی آن را دربرگیرنده روابط انجمنی، اطمینان به نهادها و اعتماد بین اشخاص و اقوام و خیرخواهی می‌داند. عوامل تاریخی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی را در کم و کیف سرمایه اجتماعی مؤثر دانسته و خود سرمایه اجتماعی را به‌عنوان یکی از عوامل کارایی و توسعه اقتصادی، نظم و صلح جهانی، احساس امنیت و توسعه معرفی می‌کند (تاجبخش، ۱۳۸۴: ۱۶) او هم نظیر برخی دیگر از صاحب‌نظران به مسئله کاهش سرمایه اجتماعی در کشورهای صنعتی از جمله در کشور آلمان اشاره می‌کند (اوفه و فوجز، ۱۹۹۸ به نقل از عبداللهی و دیگران، ۱۳۸۶: ۲۰۳-۲۰۴).

نتایج حاصل از مرور دیدگاه‌ها و نظریه‌ها نشان می‌دهد در دوران کلاسیک مضمون سرمایه

اجتماعی در قالب برخی عناصر و مؤلفه‌ها مورد توجه صاحب‌نظران قرار گرفته است. اما در دیدگاه‌های معاصر، سرمایه اجتماعی به‌مثابه پدیده‌ای چندبعدی و درون‌گروه‌ها یا میان‌گروه‌ها مطرح شده است. در بررسی سرمایه اجتماعی تأکید اندیشمندان متفاوت بوده، برخی سرمایه اجتماعی را برای فرد تشریح کرده‌اند، برخی همانند پاتنام به اجتماع محلی اندیشیده و گروهی چون کلمن هم به تحلیل رابطه فرد و جمع دست یازیده‌اند. همچنین، برخی بر شبکه‌ها متمرکز شده، گروه و ساختار اجتماعی را نقطه ورود به بحث قرار داده و دیگران هم هنجارها را مورد تأکید قرار داده‌اند.

در این دیدگاه‌ها، نوع و میزان سرمایه اجتماعی به شدت متأثر از متن و شرایط اجتماعی است. اجتماعات متفاوت فرصت‌های گوناگون را به شکلی نابرابر در اختیار افراد و گروه‌ها قرار می‌دهند. افزون بر آن با معیارها و قیود خود نوع روابط را تعیین و حیطه عمل کنشگر را تعریف می‌کنند. اما در هر شرایطی، روابط مناسب میان افراد و گروه‌ها نوعی دارایی به حساب می‌آید که می‌توان در خصوص تراکم، گستره و اندازه آن سخن به میان آورد. به این ترتیب، مفهوم سرمایه اجتماعی در روند تحول خود دارای مبانی نظری و روش‌شناسی قابل توجهی بوده که مبنای بسیاری از تحقیقات تجربی قرار گرفته است.

تحقیقات تجربی

در سال‌های اخیر سنجش سرمایه اجتماعی در سطوح بین‌المللی، منطقه‌ای و ملی و در بخش‌ها و اجتماعات مختلف انجام شده است. از آن جمله می‌توان به مطالعات بانک جهانی به‌منظور کاهش فقر و توسعه پایدار در کشورهای درحال توسعه و نظرسنجی ارزش‌های جهانی اشاره کرد. در کشورهای مختلف هم در سطح ملی پژوهش‌هایی صورت گرفته است. در انگلستان، دولت با هدف ایجاد سرمایه اجتماعی در میان کودکان و نوجوانان به‌منظور پیشگیری از فقر و جرایم تحقیقات گسترده‌ای را به‌انجام رسانیده است (کاتان، ۲۰۰۲؛ آرمسترانگ، ۲۰۰۲) پیمایش عمومی خانواده‌ها پنج بعد از سرمایه اجتماعی شامل رفتارهای دوستانه با همسایگان، مشارکت مدنی، شبکه‌های اجتماعی، حمایت اجتماعی و ادراک افراد از محیط زندگی محلی‌شان را میان دو گروه ۱۶-۲۴ سال و ۲۵ سال و بیشتر مقایسه کرده که حاوی تفاوت‌هایی بین دو گروه سنی است.

در آمریکا پس از مطالعات پاتنام ۱۹۹۰، جاکوب ۱۹۶۱، پاکستون ۱۹۹۹ و پورتنز ۱۹۹۸ و کلمن ۱۹۹۴، نظرسنجی‌های متعدد انجام شده است. در کانادا نیز همچون بسیاری از کشورها به نقش سرمایه اجتماعی در تعیین وضعیت بهداشتی، اقتصادی و اجتماعی توجه شده است.

نوریس با مروری بر پیمایش‌های دولتی و غیردولتی، سرمایه اجتماعی را براساس پنج مقوله اصلی مشارکت اجتماعی، اشتغال و تعهد اجتماعی؛ سطح توانمندی؛ درک اجتماع؛ شبکه‌های اجتماعی، حمایت اجتماعی و تعامل اجتماعی و اعتماد، رابطه متقابل و انسجام اجتماعی را بررسی کرده است (نوریس، ۲۰۰۳).

مطالعه اوزبرن درباره سرمایه اجتماعی جوانان روستایی در استرالیا از اهمیت خاصی برخوردار است. نتایج مطالعه چهار بخش ظرفیت‌ساز سرمایه اجتماعی شامل اعتماد، عاملیت اجتماعی، قدرت تحمل تفاوت‌ها و ارزش زندگی و چهار عرصه رشد سرمایه اجتماعی مشتمل بر روابط اجتماعی، روابط همسایگی، روابط خانواده و دوستان و روابط شغلی را شناسایی کرده است (اوزبرن، ۲۰۰۳). در استرالیا مطالعات مهم دیگر در زمینه سرمایه اجتماعی انجام شده است (نگاه کنید به اونیکس و بولن، ۱۹۹۷؛ استون و هیوز، ۲۰۰۲) عوامل تعیین‌کننده سرمایه اجتماعی در مطالعات یونان عبارتند از: مباحث ملی و هویت، ارتباطات، اعتماد به نهادها درستیکاری و فساد و فعالیت سیاسی (نوریس، ۲۰۰۱). در دیگر کشورهای توسعه‌یافته و درحال توسعه نظیر هند، تایوان، اندونزی، اوگاندا و... هم مطالعاتی انجام شده است.

در ایران هم طی سال‌های اخیر موضوع سرمایه اجتماعی مورد توجه قرار گرفته است. در مطالعه تاجبخش و دیگران (۱۳۸۲) سه مؤلفه اصلی سرمایه اجتماعی آگاهی، اعتماد و مشارکت استفاده شده و در بررسی دیگری، تأثیر سرمایه اجتماعی بر کارایی شوراهای محلی در استان فارس مورد سنجش قرار گرفته است. بررسی تجربی سرمایه اجتماعی جوانان در مازندران نشان می‌دهد، دو نوع گروه و سازمان مدنی در قلمرو خصوصی، اخلاق فردی، ورزش و اوقات فراغت و قلمرو سیاسی و اقتصادی از هم تفکیک شده که درصد قابل توجهی از جوانان عضو نوع اول بوده و سرمایه اجتماعی آنان از نوع پیونددهنده^۱ است. سطح بالای این نوع در کنار کمبود سرمایه اجتماعی متصل‌کننده^۲، تبیین‌کننده سطح پایین اعتماد اجتماعی در نمونه فرض شده است (شارع پور، ۱۳۸۳).

در پژوهش دیگری به مسئله سرمایه اجتماعی و رفتارهای داوطلبانه جوانان پرداخته شده و در آن کیفیت و شدت سرمایه اجتماعی نقش تعیین‌کننده‌ای در مرزبندی بین عرصه‌های خصوصی و عمومی و رفتار شهروندی داشته است (ذکایی، ۱۳۸۲). در مطالعه‌ای مشابه، در حالی که بعد هنجاری سرمایه اجتماعی گرایش‌های داوطلبانه را تقویت می‌کند، بعد ساختاری سرمایه اجتماعی بروز این رفتارها را تسهیل می‌نماید (روشنفکر، ۱۳۸۵).

1. Bonding

2. Bridging

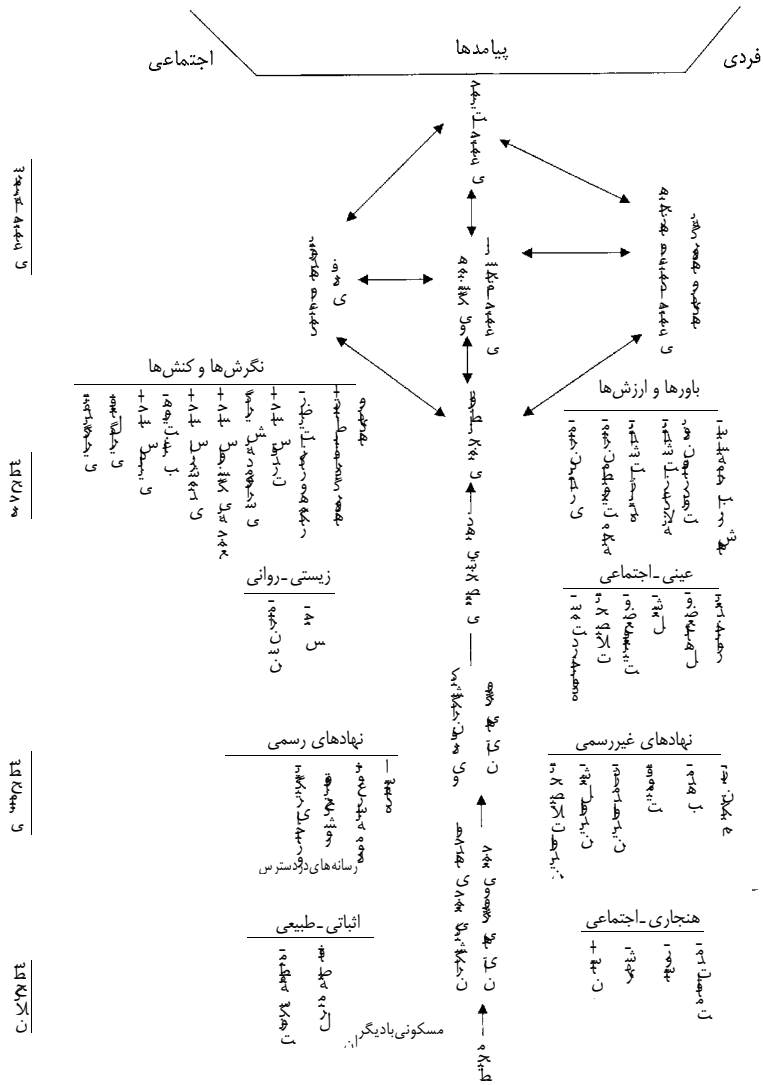
ملاحسنی (۱۳۸۱) سرمایه اجتماعی را در ارتباط با نوع دینداری دانش‌آموزان، موسوی خامنه (۱۳۸۳) سرمایه اجتماعی و سلوک اجتماعی، مرجایی (۱۳۸۳) سرمایه اجتماعی را در بین دانشجویان مورد بررسی قرار داده‌اند. در پژوهش‌های دیگر، سرمایه اجتماعی و ارتباط آن با موضوع‌ها و مسائل دیگر مطرح شده است (فیروزآبادی، ۱۳۸۴؛ طاهری، ۱۳۸۲؛ برهان، ۱۳۸۳؛ خیرالله‌پور، ۱۳۸۳؛ اکبری، ۱۳۸۳؛ فاتحی، ۱۳۸۳).

نتایج بررسی پژوهش‌ها نشان‌دهنده آن است که سرمایه اجتماعی به گونه‌های متفاوتی مورد سنجش قرار گرفته و مؤلفه‌ها و شاخص‌های متعددی برای آن تعریف شده است. همچنین، نسبت کمی از مطالعات مربوط به جوانان بوده است. عدم امکان مقایسه نتایج با یکدیگر به دلیل تفاوت ابزار اندازه‌گیری و جامعه آماری متفاوت نکته قابل تأملی است که می‌توان به آن اشاره کرد.

چارچوب نظری

در این نوشتار با اتخاذ رویکردی تلفیقی، سرمایه اجتماعی جوانان به عنوان مفهومی پیچیده و چندبعدی در ابعاد عینی و ذهنی در نظر گرفته شده که مشتمل بر روابط انجمنی، پیوندها و اعتماد فردی، هنجارها و اعتماد اجتماعی، همبستگی و انسجام اجتماعی و حمایت اجتماعی است. بین مؤلفه‌ها و ابعاد سرمایه اجتماعی ارتباط متقابل و همبستگی ارگانیک برقرار است، به طوری که در تعامل با هم به عنوان یک مجموعه مرتبط کلیت واحدی را پدید می‌آورند که سرمایه اجتماعی نام دارد.

مطابق با دیدگاه‌ها و نظریه‌ها، سرمایه اجتماعی با مضمون فوق تابعی از مجموعه به هم پیوسته‌ای از شرایط و عوامل سطوح خرد، میانی و کلان است که هر دسته از آن‌ها در فرایند شکل‌گیری و تغییرات سرمایه اجتماعی سهمی دارد. ترکیب متغیرهای مذکور که در قالب مدل فرضی آمده، نشان‌دهنده آن است که سرمایه اجتماعی جوانان در ایران تابع عواملی در سطح کلان شامل محیط (شهر، روستا، فاصله منازل مسکونی)، در سطح میانی شامل نهادهای غیررسمی (خانواده و قومیت) و رسمی (رسانه‌ها)، و در سطح خرد دربرگیرنده ویژگی‌های کنشگران در ابعاد عینی اجتماعی (پایگاه اجتماعی و...)، زیستی روانی (جنس و...)، ذهنی شخصیتی (باورها، ارزش‌ها، نگرش‌ها و کنش‌ها) است. متغیرها برگرفته از منابع نظری و تجربی متعددی است که در پژوهش مورد استفاده قرار گرفته است.

شکل شماره ۱. مدل فرضی سنجش و تحلیل سرمایه اجتماعی جوانان در ایران

روش‌شناسی

تعریف نظری و عملیاتی متغیرها

در منابع نظری و تجربی تعاریف متعددی از مفهوم سرمایه اجتماعی ارائه شده که براساس هدف پژوهش، از طبقه‌بندی آن‌ها چند نکته به دست می‌آید: سرمایه اجتماعی به‌عنوان فرایند اجتماعی دربرگیرنده ساختار، شبکه‌های اجتماعی، نهادها و سازمان‌های داوطلبانه، جامعه مدنی، اجتماع محلی، طبقه اجتماعی، واحد همسایگی و... سرمایه اجتماعی به‌عنوان مقوله‌های نظم بخش شامل ارزش‌ها، هنجارهای غیررسمی، کنترل اجتماعی، قانون و انتظارات اجتماعی؛ محمل‌های مشخص بالقوه حاوی سرمایه اجتماعی نظیر دوستی، همسایگی، آشنایی، همکاری، عضویت و...؛ پیش‌شرط‌های ضروری برای وقوع سرمایه اجتماعی شامل روابط کنش‌های اجتماعی، مبادله اجتماعی، مشارکت، اعتماد، مدارا، منابع دسترسی و...؛ نتایج و پیامدهای سرمایه اجتماعی شامل کارایی، توسعه اقتصادی، همبستگی و...؛ موانع و زیان‌های سرمایه اجتماعی نظیر تبعیض، نابرابری و هزینه اجتماعی. این دسته‌بندی نشان می‌دهد سرمایه اجتماعی به‌طور عام به هنجارهای اعتماد و روابط متقابل اشاره دارد که درون شبکه‌های اجتماعی رخ می‌دهد و به نتایج و پیامدهای مثبت و در مواردی منفی منجر می‌گردد (پیران و دیگران، ۱۳۸۵).

در این نوشتار بر مبنای چارچوب نظری به دست آمده از مرور دیدگاه‌های نظری و منابع تجربی موجود، مفهوم پیچیده و چندوجهی سرمایه اجتماعی براساس صفات اصلی خود متمایز از عوامل و پیامدهایش به شرح زیر تعریف شده است:

«سرمایه اجتماعی آن نوع شبکه‌ای از روابط و پیوندهای مبتنی بر اعتماد اجتماعی بین فردی و بین‌گروهی و تعاملات افراد با نهادها، سازمان‌ها و گروه‌های اجتماعی است که قرین همبستگی و انسجام اجتماعی و برخورداری افراد و گروه‌ها از حمایت و انرژی لازم برای تسهیل کنش‌ها در جهت تحقق اهداف فردی و جمعی می‌باشد.»

براساس صفات یا مؤلفه‌های اصلی مورد توجه در تعریف مفهومی سرمایه اجتماعی، شاخص‌ها و معرف‌های عدیده‌ای مطرح و پس از ارزیابی اعتبار صوری^۱ آن‌ها از طریق کسب نظرات استادان و صاحب‌نظران در مورد میزان ارتباط و پیوستگی بین معرف‌ها، شاخص‌ها و مؤلفه‌ها دآوری شد. پس از آن انجام سه بار پیش‌آزمون و سنجش پایایی و همبستگی درونی معرف‌های هر یک از شاخص‌ها از طریق محاسبه ضرایب آلفای کرونباخ و در نهایت با بهره‌گیری

1. Face-Validity

از تکنیک تحلیل عاملی^۱ مقیاسی چندبعدی به دست آمد که از روایی و پایایی بسیار بالایی برخوردار است. این مقیاس از پنج بعد و هر بعد از چند مؤلفه تشکیل شده است:

۱. روابط انجمنی، همکاری با نهادهای مدنی، عضویت در نهادهای مدنی، حضور در برنامه‌های نهادهای مدنی، کمک مالی و فکری به نهادهای مدنی، پذیرش مسئولیت در نهادهای مدنی.

۲. هنجارها و اعتماد اجتماعی، اعتماد به نهادها و سازمان‌ها، اعتماد به گروه‌های اجتماعی، ارزیابی از وضعیت جامعه، اعتماد به مسئولان، اطمینان از رعایت اخلاق شهروندی، اطمینان از رعایت ارزش‌های اخلاقی در جامعه.

۳. پیوندها و اعتماد بین فردی، احساس دوستی و تعلق به دیگران، اعتماد به افراد دیگر، همکاری و مشارکت داوطلبانه در رفع مشکلات دیگران، شرکت در فعالیت‌های جمعی دیگران، رفت‌وآمد با دیگران.

۴. همبستگی و انسجام اجتماعی، میزان پذیرش اجتماعی، میزان انسجام بین‌قومی، میزان مدارای قومی و مذهبی.

۵. حمایت اجتماعی، احساس برخورداری از حمایت اجتماعی
ضرایب به دست آمده در ماتریس تحلیل عاملی از ۰/۵۲۸ تا ۰/۸۸۷ در نوسان بوده است. آزمون Bartlett و KMO در سطح معناداری بالا پنج بعد را تأیید کرده است. این فرایند در مورد متغیرهای مستقل مندرج در مدل نظری نیز اجرا شده است.

جامعه آماری، روش نمونه‌گیری و حجم نمونه

جامعه آماری مجموع افراد ۱۵ تا ۲۹ سال خانوارهای معمولی ساکن در ۳۰ شهر مرکز استان، سایر شهرهای استان و روستاهای کل کشور در سال ۱۳۸۵ بوده است. برای محاسبه تعداد نمونه از روش نمونه‌گیری تصادفی ساده استفاده شده است. در این پژوهش برای برآورد نسبت مناسبی از جمعیت از فرمول کوکران بهره‌گیری شده است. با توجه به فرمول و طبقه‌بندی استان‌ها از لحاظ جمعیت نمونه‌ای با حجم ۴۵۰۰ تعیین گردید.

به منظور انتخاب نمونه مناسب، براساس گزارش «سطح‌بندی استان‌ها از نظر میزان رفاه نسبی» سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور با کاربرد روش تحلیل عاملی، استان‌های کشور به

سه گروه توسعه یافته، در حال توسعه و کمتر توسعه یافته تقسیم شدند. سپس، به طور تصادفی از میان استان‌ها تعدادی بدین شرح انتخاب گردیدند. استان‌های توسعه یافته: تهران، خراسان رضوی، اصفهان؛ استان‌های در حال توسعه: خوزستان، هرمزگان، مازندران و چهارمحال و بختیاری؛ استان‌های کمتر توسعه یافته: سیستان و بلوچستان، لرستان و اردبیل. در هریک از استان‌های برگزیده، شهر مرکز استان، چند شهر به عنوان شهرهای غیرمرکز و چند روستا به تناسب انتخاب شدند. در هر بخش ۱۵۰۰ نمونه در نظر گرفته شد که در توزیع آن‌ها نسبت جمعیت ملاک قرار گرفت.

روش تحقیق، تکنیک‌های گردآوری و توصیف و تحلیل داده‌ها

در این مطالعه از روش تحقیق پیمایشی استفاده شده و تکنیک گردآوری داده‌ها پرسش‌نامه بوده است. در توصیف داده‌ها از آمار توصیفی از جمله جدول‌های توزیع فراوانی و شاخص‌های مرکزی استفاده شده است. آمار استنباطی به‌ویژه جداول متقاطع و آزمون‌های آماری هم به کار رفته است.

توصیف یافته‌ها

در این بخش نخست وضعیت جامعه آماری یعنی جمعیت ۱۵ تا ۲۹ سال ساکن مراکز، دیگر شهرها و روستاهای استان‌های منتخب از لحاظ هریک از متغیرهای مستقل تشکیل دهنده، خاستگاه سرمایه اجتماعی و پس از آن کم و کیف سرمایه اجتماعی جوانان و هریک از ابعاد آن توصیف خواهد شد.

خاستگاه سرمایه اجتماعی

در سطح کلان، شهرها و روستاهای محل سکونت جامعه آماری مورد توجه از لحاظ محیط طبیعی یعنی موقعیت و ویژگی‌های جغرافیایی و اکولوژیک با هم متفاوت‌اند. ولی این تفاوت نشناخته تأثیر عوامل اجتماعی را در موقعیت منازل مسکونی افراد خنثی سازد. همان‌طوری که در جدول خلاصه اطلاعات آمار توصیفی آمده است اکثر ساکنان در فاصله نزدیک با آشنایان خود سکنی گزیده‌اند. فاصله منزل مسکونی ۵۳/۵ درصد با خویشاوندان، ۶۶/۲ درصد با دوستان و ۵۱/۲ درصد با همکاران کم است. این امر نشان می‌دهد که در پراکندگی منازل مسکونی عوامل اجتماعی بیش از عوامل طبیعی تأثیرگذار بوده‌اند.

در سطح میانی هم براساس اطلاعات به دست آمده، ساکنان ۱۵ تا ۲۹ سال استان‌های کشور متعلق به خانوارهایی هستند که از لحاظ موقعیت و پایگاه اجتماعی، قومیت، مذهب و زبان تکلم در خانواده، دسترسی به عملکرد نهادهای آموزشی و رسانه‌ای و نیز از لحاظ میزان برخورداری از سرمایه‌های اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی علاوه بر وجوه تشابه با یکدیگر بسیار متفاوت‌اند. حدود ۲۴ درصد پدران و ۳۴/۵ درصد از مادران بی‌سوادند و نسبت بسیار کمی دارای تحصیلات بالاتر از لیسانس هستند. از لحاظ وضع فعالیت حدود ۷۱ درصد پدران شاغل و دارای مرتبه شغلی متوسط هستند. حدود ۹۴ درصد مادران هم خانه‌دار و غیرشاغل‌اند. ۴۶/۶ درصد افراد مورد بررسی از لحاظ قومیت فارس، ۱۷/۲ درصد آذری، ۴/۹ درصد کرد، ۹/۵ درصد لر، ۲/۰ درصد گیلک، ۴/۹ درصد عرب، ۲/۹ درصد بلوچ و ۰/۳ درصد ترکمن می‌باشند. اکثریت قریب به اتفاق (۹۴ درصد) مسلمان شیعی، ۵/۵ درصد اهل تسنن و بقیه خود را از پیروان سایر ادیان و مذاهب معرفی کرده‌اند. زبان تکلم در خانواده‌ها در ۶۰/۴ درصد موارد فارسی، ۳۹/۶ درصد محلی (غیرفارسی) است. تلویزیون عمده‌ترین رسانه مورد استفاده ۹۳/۲ درصد از جمعیت جوان کشور است. رادیوهای داخلی و روزنامه به ترتیب در درجات دوم و سوم اهمیت قرار دارند. حدود ۱۰ درصد از رادیوهای خارجی، ۲۱ درصد از مجله‌ها، ۱۸/۱ درصد اینترنت، ۸/۵ درصد سینما و ۱۲ درصد هم از ماهواره استفاده می‌کنند. تعداد رسانه‌های مورد کاربرد افراد هم محدود است. در حدود نیمی از جوانان فقط از یک رسانه آن هم بیشتر تلویزیون، ۲۷/۲ درصد از دو رسانه، ۱۳/۸ درصد از سه رسانه و ۸/۵ درصد هم از چهار رسانه و بیشتر استفاده می‌کنند.

در سطح خرد هم می‌توان ویژگی‌های افراد مورد بررسی را از لحاظ زیستی، عینی-اجتماعی، ذهنی-شخصیتی (باورها، ارزش‌ها و نگرش‌ها) و کنشی توصیف نمود. همان‌طوری که اطلاعات نشان می‌دهد نیمی از پاسخگویان مرد و نیمی زن بوده و ۳۶/۹ درصد در گروه سنی ۱۵-۱۹ سال، ۳۳/۹ درصد ۲۰-۲۴ سال و ۲۹/۲ درصد ۲۵-۲۹ سال قرار گرفته‌اند. از لحاظ سمت در خانواده ۱۰/۶ درصد جوانان سرپرست، حدود ۱۶ درصد همسر سرپرست، ۷۱/۱ درصد فرزند بوده و ۲/۶ درصد هم به سایر افراد تعلق دارد. حدود ۲۰/۵ پاسخگویان دارای تحصیلات کمتر از دیپلم، ۵۹/۲ درصد متوسطه و دیپلم و ۱۰/۷ درصد فوق دیپلم و ۹/۵ درصد لیسانس و بالاتر هستند. از لحاظ وضع فعالیت ۲۱ درصد شاغل، ۱۹/۹ درصد خانه‌دار، ۲۴/۴ درصد دانش‌آموز، ۱۰/۹ درصد دانشجوی، ۲ درصد سرباز و طلبه و ۱۷/۸ درصد بیکار و ۳/۹ درصد شاغل فصلی بوده‌اند. شاغلین ۴۱/۴ درصد دارای مشاغل رتبه پایین، حدود ۳۱ درصد مشاغل متوسط و ۲۷/۹ درصد مشاغل بالا هستند. اکثریت

جدول شماره ۱. توزیع درصدی و آمار توصیفی خاستگاه سرمایه اجتماعی جوانان در ایران

آمارها	درصد	متغیرها	آمارها	درصد	متغیرها
آمارها	درصد	تعداد رسانه‌های مورد استفاده:	آمارها	درصد	فاصله منزل مسکونی با آشنایان:
نما: یک رسانه	۱/۶	هیچ	نما: نزدیک	۱۳/۵	دور
	۴۸/۹	۱ رسانه		۸۶/۵	نزدیک
	۲۷/۲	۲ رسانه	میانگین: ۶/۸۹	۲۳/۸	تحصیلات پدر:
	۱۳/۸	۳ رسانه		۳۰/۴	بی‌سواد
	۸/۵	۴ رسانه و بیشتر		۱۲/۰	ابتدایی
نما: زن و مرد	۵۰	جنس:		۲۵/۲	راهنمایی
	۵۰	مرد		۳/۴	متوسطه و دیپلم
		زن		۵/۲	فوق‌دیپلم
		میزان سن:			لیسانس و بالاتر
میانگین: ۲۱/۵۸ سال	۳۶/۹	۱۵ تا ۱۹ سال	میانگین: ۵/۴۲	۳۴/۵	تحصیلات مادر:
	۳۳/۹	۲۰ تا ۲۴ سال		۳۱/۴	بی‌سواد
	۲۹/۲	۲۵ تا ۲۹ سال		۱۰/۹	ابتدایی
	۱۰/۶	سمت در خانواده:		۱۹/۷	راهنمایی
	۱۵/۸	سرپرست		۲/۱	متوسطه و دیپلم
		همسر سرپرست		۱/۴	فوق دیپلم
نما: فرزند سرپرست	۲۱/۱	فرزند سرپرست	نما: شاغل	۲۱/۹	لیسانس و بالاتر
	۲/۶	سایر افراد		۶/۶	وضع فعالیت پدر:
	۶۷/۰	وضعیت تأهل:		۷۱/۴	بازنشسته
	۱/۰	هرگز ازدواج نکرده			بیکار
		مجرد بر اثر طلاق			شاغل
		یا فوت همسر	نما: خانه‌دار	۹۳/۹	وضع فعالیت مادر:
		متاهل		۱/۹	خانه‌دار
نما: هرگز ازدواج نکرده	۳۱/۹	تحصیلات:		۴/۲	بازنشسته
	۸/۹	بی‌سواد و ابتدایی			شاغل
	۱۱/۶	راهنمایی			قومیت:
	۵۹/۲	متوسطه و دیپلم		۱۷/۲	آذری
	۱۰/۷	فوق‌دیپلم		۲/۹	بلوچ
	۹/۵	لیسانس و بالاتر	نما: فارس	۰/۳	ترکمن
میانگین: ۱۰/۹		وضع فعالیت:		۴/۹	عرب
		شاغل		۴۶/۶	فارس
		خانه‌دار		۴/۹	کرد
		دانشجو		۹/۵	لر
		دانش‌آموز		۲/۰	گیلک
		سرباز وظیفه		۱۱/۵	سایر
		بی‌کار	نما: مسلمان شیعی	۹۴/۲	دین / مذهب:
نما: محصل	۳/۹	رتبه شغلی:		۵/۵	مسلمان شیعی
		پایین		۰/۳	مسلمان سنی
		متوسط	نما: فارسی	۳۹/۶	سایر ادیان
		بالا		۶۰/۴	زبان تکلم در خانواده:
نما: پایین	۷/۰	بعد خانوار:			محلی
		۱-۲ نفر			فارسی
		۳-۴ نفر	نما: تلویزیون	۳۷/۲	نوع رسانه مورد استفاده:
		۵-۶ نفر		۹/۹	رادیو داخلی
		۷-۸ نفر		۹۳/۲	رادیو خارجی
میانگین: ۵/۱۴	۷/۱	۹ نفر و بیشتر		۸/۵	تلویزیون
		میزان تقدیرگرایی:		۳۴/۵	سینما
		کم		۲۱/۰	روزنامه
نما: کم	۱۶/۴	متوسط		۱۸/۱	مجله
				۱۲/۰	اینترنت
					ماهواره

سرمایه اجتماعی جوانان در ایران

	۳۶/۲	زیاد		۳۰/۷	میزان پیگیری اخبار و وقایع کشور هیچ و کم هفته‌ای یک‌بار سه بار در هفته هر روز میزان دینداری مناسبی:
نما: زیاد	۵/۰ ۸/۱ ۸۶/۹	میزان فعال‌گرایی: کم متوسط زیاد احساس دانایی:	نما: سه بار در هفته	۲۵/۳ ۳۸/۶ ۲۶/۱	
نما: کم	۳۹/۹ ۲۷/۳ ۳۲/۸	کم متوسط زیاد هویت جمعی غالب:	نما: زیاد	۲۹/۲ ۲۲/۲ ۴۸/۷	
نما: ملی	۹/۸ ۳۲/۲ ۳۹/۶ ۱۸/۴	قومی مذهبی ملی جهانی	نما: کم	۲۰/۱ ۸/۷ ۱۷/۳	میزان دینداری ادراکی: کم متوسط زیاد میزان مطلوبیت محله: کم
نما: زیاد	۲۵/۲ ۱۷/۰ ۵۷/۸	احساس وابستگی به جامعه: کم متوسط زیاد	نما: کم	۲۶/۳ ۶/۰ ۳۸/۸	متوسط زیاد پنداشت از میزان رفتار عادلانه نهادهای دولتی:
نما: کم	۳۹/۹ ۳۷/۴ ۳۲/۷	احساس ارزشمندی: کم متوسط زیاد گرایش به دموکراسی:	نما: کم	۲۸/۹ ۳۲/۳	کم متوسط زیاد پنداشت از آینده:
نما: زیاد	۴/۷ ۹/۰ ۸۶/۳	کم متوسط زیاد احساس قدرت:	نما: بهتر	۲۹/۲ ۲۲/۲ ۴۸/۷	بدتر بدون تغییر بهتر
نما: زیاد	۳۶/۸ ۲۳/۰ ۴۰/۲	کم متوسط زیاد احساس بهره‌مندی:	نما: فرهنگی	۲۰/۱ ۸/۷ ۱۷/۳ ۵۳/۹	سلسله‌مراتب ارزش‌ها: اقتصادی/ پول و ثروت سیاسی/ نفوذ و قدرت اجتماعی/ تعهد و مسئولیت فرهنگی/ دانش و معرفت ترجیحات ارزشی:
نما: زیاد	۳۱/۱ ۳۷/۹ ۴۱/۰	کم متوسط زیاد رضایت از همکار:	نما: اجتماعی	۲۶/۳ ۶/۰ ۳۸/۸ ۲۸/۹	اقتصادی سیاسی اجتماعی فرهنگی رضایت از کار:
نما: زیاد	۲۰/۱ ۲۴/۲ ۵۵/۷	کم متوسط زیاد طرز تلقی از مؤثرترین راه‌حل مشکلات: پرداخت پول - اقتصادی اعماد نفوذ - سیاسی رابطه - اجتماعی گفت‌وگو - فرهنگی درخواست کمک از دیگران:	نما: زیاد	۲۵/۴ ۲۳/۸ ۵۰/۸	کم متوسط زیاد
نما: گفت‌وگو - فرهنگی	۱۲/۰ ۲۳/۹ ۲۱/۳ ۴۲/۸	کم متوسط زیاد	نما: کم	۴۴/۲ ۱۸/۵ ۳۷/۳	میزان عقلا نیت الگوی عمل: کم متوسط زیاد ارتباط با نهادها:
نما: متوسط	۳۰/۵ ۳۷/۸ ۳۱/۷	کم متوسط زیاد	نما: کم	۴۶/۲ ۳۱/۳ ۲۲/۵	کم متوسط زیاد کمک داوطلبانه به دیگران:
			نما: متوسط	۳۲/۹ ۴۴/۱ ۲۳/۰	کم متوسط زیاد

افراد دارای درآمد متوسط بوده‌اند. حدود ۳۷ درصد بعد خانواده‌شان ۳ تا ۴ نفر و پس از آن ۵ تا ۶ نفر بوده، میانگین بعد خانوار حدود ۵ نفر برآورد شده است. حدود ۴۵ درصد جوانان هر روز پیگیر اخبار کشور هستند.

در بعد ذهنی - شخصیتی همان‌طوری که اطلاعات جدول نشان می‌دهد میزان دینداری افراد در دو بعد ادراکی و مناسکی در حد متوسط است. اکثر جوانان ارزیابی متوسطی از وضعیت محله خود به لحاظ مناسب بودن برای زندگی داشته‌اند. پنداشت آنان از عادلانه بودن رفتار نهادها و سازمان‌های دولتی با مردم هم متوسط رو به پایین است. حدود نیمی از افراد نسبت به آینده خوش‌بین می‌باشند و معتقدند که وضعیت جامعه در آینده بهتر خواهد شد. اکثریت افراد از لحاظ نظری به ارزش‌های فرهنگی یعنی دانش و معرفت بهای بیشتری می‌دهند، ولی در عمل ارزش‌های اجتماعی یعنی تعهد و مسئولیت را بیشتر ترجیح می‌دهند. میزان تقدیرگرایی کم و برعکس میزان فعال‌گرایی در بین جوانان زیاد است. هویت جمعی دارای صبغه یا رنگ غالب ملی و پس از آن مذهبی است. احساس دانایی، حدود ۴۰ درصد کم و ۳۳ درصد زیاد است، ولی احساس تعلق به جامعه، احساس توانایی و قدرت و احساس بهره‌مندی زیاد و احساس ارزشمندی کم است. رضایت از کار و همکار زیاد و گرایش به دموکراسی بسیار زیاد است. در زمینه طرز تلقی از مؤثرترین راه حل مشکلات، اکثریت به شیوه فرهنگی یعنی استدلال و گفت‌وگو اعتقاد داشته‌اند. در بعد الگوی کنشی هم میزان عقلانیت جوانان ۴۴/۲ درصد کم و ۳۷/۳ درصد زیاد برآورد شده است. ارتباط جوانان با نهادها در حد کم بوده، اما ارتباط با اشخاص و گروه‌های اجتماعی مختلف در حد متوسط برآورده شده است که در مقایسه کمک داوطلبانه به دیگران در مرتبه پایین‌تری قرار دارد.

از مجموع ویژگی‌های مربوط به خاستگاه سرمایه اجتماعی می‌توان دریافت که نوعی آمیختگی میان سنت و مدرنیته در زمینه شاخص‌های عینی و ذهنی وجود دارد و به نظر می‌رسد که در میان جوانان حرکت به سوی معیارها و ارزش‌های مدرن جریان دارد.

وضعیت سرمایه اجتماعی جوانان

همان‌طوری که ارقام مندرج در جدول نشان می‌دهد، میزان سرمایه اجتماعی جوانان در بعد روابط انجمنی در پایین‌ترین حد و در احساس برخورداری از حمایت اجتماعی در بالاترین میزان قرار دارد. در روابط انجمنی نیز کمترین میزان سرمایه اجتماعی به قبول مسئولیت اجرایی در نهادهای مدنی و پس از آن کمک‌های مالی و فکری باز می‌گردد و بیشترین درصد ۲۲/۹ مربوط به همکاری با نهادهای مدنی است. در مجموع روابط انجمنی حدود ۴۹ درصد کم،

۳۴/۷ درصد متوسط و ۱۶ درصد زیاد برآورد شده است. در مؤلفه هنجارها و اعتماد اجتماعی که در حد کم رو به متوسط ارزیابی شده بالاترین درصدها به ترتیب به اعتماد به گروه‌های اجتماعی ۳۷/۲ درصد، اعتماد به نهادها، سازمان‌ها و مؤسسات ۳۲/۸ درصد باز می‌گردد و کمترین حد هم متعلق به اعتماد به مسئولان ۲۰/۴ درصد و اطمینان از رعایت وظایف شهروندی در حدود ۲۰/۷ درصد است. در کل، میزان رعایت هنجارها و اعتماد اجتماعی ۳۷/۵ درصد کم، ۳۲/۷ درصد متوسط و ۲۹/۸ درصد زیاد برآورد است.

مؤلفه پسیوندها و اعتماد بین فردی هم که در مجموع کم برآورده شده، در ابعاد مشارکت در فعالیت‌های جمعی دیگران ۳۲/۴ درصد و همکاری و مشارکت داوطلبانه در رفع مشکلات دیگران ۳۱/۹ درصد بالاترین میزان را به خود اختصاص داده و کمترین حد هم مربوط به رفت‌وآمد با دیگران ۲۲/۳ درصد و اعتماد به افراد ۲۷/۸ درصد و احساس تعلق به دیگران ۲۸/۸ درصد است. همبستگی و انسجام اجتماعی در مجموع ۴۱/۱ درصد کم، ۳۳ درصد متوسط و ۲۵/۹ درصد زیاد بوده است که بالاترین میزان در این مؤلفه سرمایه اجتماعی به میزان مدارای قومی - مذهبی ۳۷/۳ درصد و کمترین به میزان پذیرش اجتماعی ۲۸/۶ درصد باز می‌گردد. میزان انسجام بین قومی هم در میان ۳۳/۹ درصد زیاد برآورد شده است. احساس برخورداری از حمایت اجتماعی هم در میان ۶۹/۱ درصد زیاد و ۲۳/۷ درصد کم است.

به این ترتیب میزان سرمایه اجتماعی جوانان در ایران به لحاظ اکثر مؤلفه‌ها و ابعاد پایین رو به متوسط است. میزان آن در زمینه روابط انجمنی به ویژه قبول مسئولیت اجرایی در نهادهای مدنی و کمک به نهادها بسیار پایین است. در بعد هنجارها و اعتماد اجتماعی، اعتماد به گروه‌های اجتماعی و نهادها در حد بالا و اعتماد به مسئولان و اطمینان از رعایت وظایف شهروندی پایین بوده است. مشارکت در فعالیت‌های جمعی و رفتارهای داوطلبانه برای رفع مشکلات دیگران بالا و رفت‌وآمد در حد پایین است. سرمایه اجتماعی به لحاظ میزان مدارای قومی و مذهبی و میزان انسجام بین قومی در حد قابل قبول ولی میزان پذیرش اجتماعی وضعیت نامطلوب‌تری دارد. جوانان از احساس مطلوبی نسبت به برخورداری از حمایت دیگران برخوردار هستند. در مجموع، میزان سرمایه اجتماعی جوانان ۳۴/۷ درصد در حد کم، ۳۳/۵ درصد متوسط و ۳۱/۸ درصد زیاد برآورد شده است. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که سرمایه اجتماعی جوانان در ایران ضعیف بوده و نقاط قوت آن هم در گونه سنتی و درون‌گروهي نمود داشته است.

جدول شماره ۲. توزیع درصدی و آمارهای توصیفی مؤلفه‌ها و شاخص‌های سرمایه اجتماعی جوانان در ایران

آماره‌ها			توزیع درصدی			مؤلفه‌ها و شاخص‌های سرمایه اجتماعی جوانان
نما	میان	میانگین	زیاد	متوسط	کم	
۹۶	۹۹	۱۰۰	۱۶/۰	۳۴/۷	۴۹/۳	روابط انجمنی
۱	۲	۱/۸۴	۲۲/۹	۲۸/۴	۳۸/۷	- همکاری با نهادهای مدنی
۱	۲	۱/۶۵	۱۳/۴	۲۸/۰	۴۸/۶	- عضویت در نهادهای مدنی
۱	۱	۱/۷۳	۲۳/۶	۲۶/۳	۵۰/۱	- حضور در برنامه‌های نهادهای مدنی
۱	۱	۱/۲۵	۶/۰	۱۳/۳	۸۰/۷	- کمک فکری به نهادهای مدنی
۱	۱	۱/۲۸	۶/۰	۱۶/۳	۷۷/۷	- کمک مالی به نهادهای مدنی
۱	۱	۱/۱۸	۱/۳	۱۵/۳	۸۳/۴	- قبول مسئولیت اجرایی در نهادهای مدنی
۱۰۱	۱۰۰	۱۰۰	۲۹/۸	۳۲/۷	۳۷/۵	هنجارها و اعتماد اجتماعی
۲	۲	۵۸/۲۲	۳۲/۸	۳۴/۱	۳۳/۱	- اعتماد به نهادها و سازمان‌ها
۲	۲	۶۲/۷۳	۳۷/۲	۳۲/۴	۳۰/۴	- اعتماد به گروه‌های اجتماعی
۲	۲	۱۴/۹۱	۲۵/۲	۴۲/۳	۳۲/۵	- ارزیابی از وضعیت جامعه
۱	۲	۲/۶۶	۲۰/۴	۳۱/۱	۴۸/۵	- اعتماد به مسئولان
۱	۲	۱۲/۱۲	۲۳/۰	۲۵/۸	۴۱/۲	- اطمینان از رعایت حقوق شهروندی
۱	۲	۸/۱۸	۲۰/۷	۲۸/۱	۴۱/۲	- اطمینان از رعایت وظایف شهروندی
۲	۲	۱۵/۵۵	۲۵/۸	۳۷/۲	۳۷/۰	- اطمینان از رعایت ارزش‌های اخلاقی در جامعه
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۲۱/۷	۲۶/۶	۴۴/۹	پیوندها و اعتماد بین فردی
۱	۲	۲۶/۵۵	۲۹/۹	۳۲/۱	۳۸/۰	- احساس تعلق به دیگران
۱	۲	۲۵/۲۶	۲۷/۸	۳۳/۱	۳۹/۱	- اعتماد به افراد دیگر
۱	۲	۲۹/۴۷	۳۱/۹	۳۳/۶	۳۴/۵	- همکاری و مشارکت داوطلبانه برای رفع مشکلات دیگران
۲	۲	۲۰/۷۹	۳۲/۴	۳۳/۹	۳۳/۷	- مشارکت در فعالیت‌های جمعی دیگران
۱	۲	۱۲/۱۹	۲۲/۳	۳۶/۱	۴۱/۶	- رفت‌وآمد با دیگران
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۲۵/۹	۳۳/۰	۴۱/۱	همبستگی و انسجام اجتماعی
۱	۲	۱۱/۰۴	۲۸/۶	۲۷/۵	۴۳/۹	- پذیرش اجتماعی
۱	۲	۲۸/۹۰	۳۳/۹	۳۱/۰	۳۵/۱	- انسجام بین قومی
۱	۲	۵/۹۲	۳۷/۳	۳۳/۶	۲۹/۱	- مدارای قومی و مذهبی
						حمایت اجتماعی
۳	۳	۲/۴۵	۶۹/۱	۷/۲	۲۳/۷	- احساس برخورداری از حمایت اجتماعی
۹۸	۱۰۲	۱۰۲/۵۱	۳۱/۸	۳۳/۵	۳۴/۷	سرمایه اجتماعی کل

تبیین یافته‌ها

براساس چارچوب مفهومی و مدل فرضی ارائه شده، برخی از متغیرهای مستقل در قالب جداول متقاطع و آزمون‌های آماری در رابطه با میزان سرمایه اجتماعی قرار گرفته است. نتایج به دست آمده، حاکی از تأثیر برخی متغیرها در سطوح کلان، میانی و خرد بر میزان سرمایه اجتماعی جوانان است. طبق یافته‌ها، بالاترین میزان سرمایه اجتماعی در میان جوانان در روستاها وجود دارد. در مقایسه شهرها هم مراکز استان پس از روستاها دارای بالاترین حد است. حرکت از نقاط روستایی به شهرها کاهش سرمایه اجتماعی جوانان را به دنبال داشته است. $(P = 0/000)$ سکونت در شهرها و روستاها به لحاظ موقعیت طبیعی، جغرافیایی و اجتماعی شرایطی تأثیرگذار بر سرمایه اجتماعی جوانان به وجود آورده است. به طوری که فاصله کم منازل مسکونی نتوانسته بر دیگر عوامل غالب شود و سرمایه اجتماعی زیاد در فاصله‌های دورتر قابل مشاهده است. این مسئله به معنای غلبه عوامل اجتماعی بر عوامل محیطی است. در نهاد خانواده، بالاترین میزان سرمایه اجتماعی از آن جوانانی است که پدرانشان دارای تحصیلات ابتدایی، متوسطه و دیپلم هستند، ولی رابطه دو متغیر تأیید نشده است. اما رابطه شغل پدر و سرمایه اجتماعی معنادار بوده، به طوری که بیشترین حد متعلق به جوانان دارای پدرانی با مشاغل رده‌های متوسط است. $(P = 0/0131)$ به لحاظ تحصیلات و شغل مادر هم تفاوتی میان میزان سرمایه اجتماعی جوانان ملاحظه نمی‌شود.

بالاترین میزان سرمایه اجتماعی جوانان در میان بلوچ‌ها و ترکمن‌ها وجود داشته $44/3$ درصد و $33/3$ درصد و کمترین حد متعلق به عرب‌ها و کردها بوده است. نکته قابل توجه که با آزمون‌های آماری در سطح معناداری بسیار بالا $(P = 0/000)$ تأیید شده، ارتباط قومیت و سرمایه اجتماعی است که نشان‌دهنده سرمایه اجتماعی درون‌گروهی بوده و نیازمند سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی ویژه برای جوانان است. بازتاب این تفاوت در رابطه زبان تکلم و سرمایه اجتماعی هم قابل مشاهده است، به طوری که میزان سرمایه اجتماعی در میان کسانی که با زبان محلی یا غیرفارسی در خانواده تکلم می‌کنند، بیشتر از فارسی‌زبان‌ها است $(P = 0/000)$ پیگیری اخبار و وقایع کشور هم بر میزان سرمایه اجتماعی جوانان مؤثر بوده، بالاترین حد مربوط به کسانی است که هر روز اخبار را دنبال کرده و کمترین هم متعلق به افرادی که اصلاً و یا کم پیگیر وقایع هستند. $(P = 0/000)$.

در زمینه ویژگی‌های عینی - اجتماعی جوانان و ارتباط آن با سرمایه اجتماعی هم یافته‌ها نشان می‌دهد با افزایش سطح تحصیلات تا مقطع لیسانس سرمایه اجتماعی هم افزایش می‌یابد، ولی پس از آن کاهش قابل توجهی وجود دارد. معناداری رابطه با اطمینان 99 درصد

تأیید شده است. وضع فعالیت و رتبه شغلی جوانان هم بر سرمایه اجتماعی تأثیر داشته، بالاترین حد در میان شاغلان و در مشاغل متوسط وجود داشته است. کمترین میزان هم به زنان خانه‌دار و جوانان بیکار اختصاص داشته است. همچنین، بالاترین میزان سرمایه اجتماعی مربوط به جوانان مجرد و کمترین حد هم متعلق به افراد بدون همسر بوده، معناداری رابطه در سطح قابل قبولی از اطمینان تأیید شده است. نتایج به دست آمده حاکی از بالاتر بودن سرمایه اجتماعی مردان است (۳۶/۵ درصد در مقابل ۲۷/۱ درصد زنان) آزمون آماری معناداری رابطه جنسیت با متغیر وابسته را تأیید می‌کند ($P = 0/000$) در گروه‌های سنی مختلف هم تفاوت در میزان سرمایه اجتماعی وجود دارد. بالاترین حد ۳۳/۹ درصد مربوط به افراد ۲۵-۲۹ ساله و کمترین هم متعلق به جوانان ۲۰ تا ۲۴ ساله است. گروه ۱۵-۱۹ سال هم ۳۲/۳ درصد سرمایه اجتماعی بالا داشته‌اند. معناداری رابطه توسط آزمون‌ها در سطح اطمینان قابل قبول تأیید نشده است.

نحوه ارزیابی و پنداشت جوانان در موضوع‌ها و مسائل مختلف هم نقش تعیین‌کننده‌ای بر افزایش سرمایه اجتماعی آنان داشته است. میزان دینداری در دو بعد ادراکی و مناسکی رابطه مستقیم و معنادار با متغیر وابسته داشته است. به طوری که فرایند افزایشی در بعد ادراکی از ۳۰ درصد به ۳۴/۱ درصد و در بعد مناسکی از ۲۳/۶ درصد به ۴۱/۴ درصد مشاهده می‌شود. معناداری رابطه با ۹۹ درصد اطمینان تأیید شده است. پنداشت از رفتار عادلانه نهادهای دولتی در ابعاد قومیتی، مذهبی، جنسیتی و تمام افراد جامعه بر میزان سرمایه اجتماعی مؤثر بوده، بالاترین حد در ارزیابی مثبت و پس از آن در ارزیابی منفی وجود داشته است ($P = 0/014$). جوانانی که معتقدند وضعیت در آینده بهتر خواهد شد، از میزان سرمایه اجتماعی بالاتری برخوردارند (۴۲/۱ درصد) در حالی که این میزان در نگرش منفی یعنی وضعیت بدتر به ۱۸/۶ درصد و بدون تغییر ۲۶/۶ درصد می‌رسد ($P = 0/000$). این نوع نگرش در زمینه ترجیحات ارزشی و سلسله‌مراتب ارزشی هم تأیید شده است. جوانانی که برای حل مشکلات و پیشبرد کارها در جامعه به پرداخت پول و... اشاره کرده از کمترین میزان سرمایه اجتماعی برخوردار بوده و آنان که بر روابط اجتماعی، بیشترین درصد را به خود اختصاص داده‌اند. گفت‌وگو و استدلال هم در مرتبه بعدی پس از روابط اجتماعی قرار می‌گیرد ($P = 0/000$) در الگوی عملی برای کارهای روزمره هم میزان بالای سرمایه اجتماعی متعلق به جوانانی است که بر بعد اجتماعی در مقابل فرهنگی، سیاسی و به ویژه اقتصادی تأکید کرده‌اند ($P = 0/000$). ارتباط بیشتر با افراد و گروه‌ها و نهادها و سازمان‌ها هم موجبات افزایش سرمایه اجتماعی را فراهم کرده است ($P = 0/000$).

طبق یافته‌ها رابطه معکوس میان تقدیرگرایی و سرمایه اجتماعی وجود داشته، با کاهش اعتقاد به شانس و اقبال در میان جوانان، میزان سرمایه اجتماعی آنان افزایش می‌یابد. معناداری رابطه با کمترین درصد خطا ($P = 0/001$) توسط آزمون‌ها تأیید شده است. در زمینه فعال‌گرایی رابطه مستقیم بین دو متغیر به دست آمده و در سطح بالایی از اطمینان ($P = 0/000$) به تأیید رسیده است. احساس دانایی بر سرمایه اجتماعی تأثیر مثبت داشته و با افزایش این احساس، سرمایه اجتماعی هم بیشتر شده است ($P = 0/000$) رابطه میان هویت جمعی غالب و سرمایه اجتماعی هم معنادار است. جوانانی که بر هویت ملی تأکید داشته و برای ایرانی بودن خود اولویت قائلند از میزان سرمایه اجتماعی بالاتری هم برخوردار هستند. پس از آن به ترتیب هویت مذهبی، هویت قومی و جهانی قرار می‌گیرند ($P = 0/001$).

احساس ارزشمندی، احساس تعلق به جامعه، گرایش به دموکراسی، احساس قدرت و احساس بهره‌مندی هم دارای رابطه مستقیم با میزان سرمایه اجتماعی بوده است. به طوری که با افزایش این احساس‌ها و گرایش‌ها، سرمایه اجتماعی جوانان هم بیشتر می‌شود. روابط میان متغیرها که نشانگر پنداشت‌های مثبت جوانان است توسط آزمون‌های آماری در سطح اطمینان بسیار بالا تأیید شده است ($P \leq 0001$).

در مجموع در تبیین موضوع مورد بررسی می‌توان گفت میزان سرمایه اجتماعی تابعی است از شرایط محیطی در بعد اجتماعی و هنجاری، غلبه نهادهای غیررسمی و رسمی خانوادگی، قومی، مذهبی، رسانه‌های جمعی، باورها و ارزش‌های غالب فرهنگی و اجتماعی، نگرش‌ها و الگوی کنش فردی که زمینه را برای تقویت سرمایه اجتماعی درون‌گروهی و تضعیف سرمایه اجتماعی برون‌گروهی در میان جوانان فراهم کرده است.

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج به دست آمده از پژوهش نشان می‌دهد که سرمایه اجتماعی جوانان پایین رو به متوسط است. در ابعاد و مؤلفه‌ها هم در روابط انجمنی، اعتماد به مسئولان، اعتماد به ناآشنایان، احساس تعلق به دیگران و میزان پذیرش اجتماعی ضعیف‌تر و اما در برخی ابعاد نظیر احساس حمایت اجتماعی و هنجارها و مدارای قومی و مذهبی قوی‌تر است. بنابراین، وضعیت سرمایه اجتماعی جوانان جز مواردی خاص که مربوط به جنبه‌های سنتی و درون‌گروهی است در اغلب موارد به‌ویژه در بعد روابط مدرن چندان مطلوب نیست. بر همین اساس، تفاوت قابل توجهی میان شهرهای مراکز استان، دیگر شهرهای استان و روستاها نیز مشاهده می‌شود. میانگین‌های سه بخش به ترتیب ۱۰۲/۲۴ برای مراکز، ۱۰۱/۳۸ برای سایر شهرها و ۱۰۳/۸۷ برای روستاها

برآورد شده که حاکی از میزان سرمایه اجتماعی بالاتر در روستاها است. یعنی حرکت از نقاط روستایی به شهرها کاهش سرمایه اجتماعی جوانان را به دنبال خواهد داشت. این نتایج مؤید وجود گونه‌ای سرمایه اجتماعی به نام سرمایه اجتماعی درون‌گروهی است که در جوامع سنتی با تأکید بر روابط در شبکه‌های خویشاوندی با اعتماد محدود و خاص وجود دارد. نکته قابل تأمل در ایران به‌ویژه در مورد جوانان فرسایش نوع سرمایه اجتماعی است که به‌صورت سنتی در روستاها وجود داشته در صورتی که سرمایه اجتماعی جدید مبتنی بر روابط برون‌گروهی، اعتماد تعمیم‌یافته و مشارکت و روابط انجمنی هنوز شکل نگرفته است. در این شرایط نابسامانی اجتماعی در سطوح مختلف ایجاد خواهد شد که معرف گسست‌های اجتماعی است. در مجموع نتایج نشان‌دهنده ضعف سرمایه اجتماعی جوانان و غلبه گونه سنتی بر مدرن است، به‌طوری که هرچه از سطح خانواده به سطح بالاتر حرکت می‌کنیم از میزان اعتماد، روابط، همبستگی و... کاسته می‌شود.

با توجه به وضعیت سرمایه اجتماعی جوانان در ایران و پویا بودن آن به‌ویژه در تفاوت‌هایی که میان بخش‌های مختلف وجود داشته، می‌توان در جهت تقویت پیامدهای مثبت آن گام برداشت، از یک‌سو جهت‌گیری‌های سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌ها را معطوف به ابعاد ضعیف‌تر نمود و از سوی دیگر پیوند میان عناصر سنتی - حمایت اجتماعی - و عناصر مدرن - روابط انجمنی و مشارکت - ایجاد کرد. این مهم با تلاش‌هایی در راستای تقویت پنداشت‌ها و نگرش‌های مثبت نسبت به وضعیت موجود و آینده جامعه و ایجاد فرصت‌ها و بسترهای جدید با بسط جامعه مدنی در قالب برنامه‌های جامع میسر خواهد شد. در مجموع به‌منظور تقویت سرمایه اجتماعی جوانان، سرمایه‌گذاری در بخش‌های مختلف فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی ضروری به‌نظر می‌رسد.

منابع

- اکبری، امین (۱۳۸۳)، «نقش سرمایه اجتماعی در مشارکت، مطالعه موردی روستای فارسینج از توابع شهرستان سنقر»، *پایان‌نامه دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران*.
- برهان، سمیه (۱۳۸۳)، «بررسی وضعیت سرمایه اجتماعی در ایران طی دوران پس از انقلاب اسلامی»، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه الزهراء*.
- پاتنام، رابرت (۱۳۸۰)، *دموکراسی و سنت‌های مدنی*، ترجمه محمدعلی دلفروز، تهران: وزارت کشور.
- پیران، پرویز و دیگران (۱۳۸۵)، «کارپایه مفهومی و مفهوم‌سازی سرمایه اجتماعی (با تأکید بر شرایط ایران)»، تهران: *فصلنامه رفاه اجتماعی*، سال ششم، شماره ۲۳.
- تاجبخش، کیان (۱۳۸۳)، بررسی مقدماتی کاربرد نظریه سرمایه اجتماعی در تحلیل وضعیت تأمین اجتماعی در ایران، *فصلنامه تأمین اجتماعی*، شماره ۱۶.

- تاجبخش، کیان [گردآوری] (۱۳۸۴)، *سرمایه‌های اجتماعی: اعتماد، دموکراسی و توسعه*، ترجمه افشین خاکباز، حسن پویان، تهران: نشر شیرازه.
- تاجبخش، کیان و دیگران (۱۳۸۲)، *بررسی مقدماتی کاربرد و نظریه سرمایه اجتماعی در تحلیل وضعیت تأمین اجتماعی در ایران*، تهران: مؤسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی، گزارش شماره ۱۰۷.
- خیرالله‌پور، اکبر (۱۳۸۳)، «بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر سلامت روان با تأکید بر سرمایه اجتماعی»، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، دانشگاه شهید بهشتی.
- دورکیم، امیل (۱۳۵۹)، *تقسیم کار اجتماعی*، ترجمه باقر پرهام، تهران: نشر قلم.
- ذکایی، محمدمسعود (۱۳۸۲)، «جوانان، شهروندی و ادغام اجتماعی»، *فصلنامه مطالعات جوانان*، شماره‌های ۳ و ۴.
- روشنفکر، پیام (۱۳۸۵)، «جوانان، سرمایه اجتماعی و رفتارهای داوطلبانه»، *فصلنامه رفاه اجتماعی*، سال ششم، شماره ۲۳.
- زیمیل، گئورگ (۱۳۷۲)، «کلان‌شهر و حیات ذهنی»، ترجمه یوسف اباذری، *نامه علوم اجتماعی*، شماره ۳.
- شارع‌پور، محمود (۱۳۸۳)، *ابعاد و کارکردهای سرمایه اجتماعی و پیامدهای حاصل از فرسایش آن*، انجمن جامعه‌شناسی ایران.
- شارع‌پور، محمود (۱۳۷۹)، *سرمایه اجتماعی در حال فرسایش است*، کتاب ماه علوم اجتماعی.
- شارع‌پور، محمود (۱۳۸۰)، «ابعاد و کارکردهای سرمایه اجتماعی و پیامدهای حاصل از فرسایش آن»، *نامه انجمن جامعه‌شناسی ایران*، شماره ۳.
- شارع‌پور، محمود (۱۳۸۳)، *بررسی تجربی سرمایه اجتماعی در استان مازندران*، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی مازندران.
- ظاهری، حمید (۱۳۸۲)، «بررسی عملکرد شوراهای روستایی با تأکید بر نقش سرمایه اجتماعی در شهرستان قم روستاهای بخش مرکزی»، *دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران*.
- عبداللهی، محمد و میرظاهر، موسوی (۱۳۸۵)، «سرمایه اجتماعی در ایران: وضعیت موجود، دورنمای آینده و امکان‌شناسی گذار (چالش‌ها و چاره‌ها)»، تهران: *فصلنامه رفاه اجتماعی*، سال ششم، شماره ۲۵.
- فاتحی، ابوالقاسم (۱۳۸۳)، «تأثیر سرمایه اجتماعی بر هویت اجتماعی دانشجویان در شهر تهران»، *پایان‌نامه دکتری، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران*.
- فوکویاما، فرانسیس (۱۳۸۴)، «سرمایه اجتماعی و جامعه مدنی»، در کتاب *مجموعه مقالات سرمایه اجتماعی*، تهران: انتشارات شیرازه.
- فیروزآبادی، سیداحمد (۱۳۸۴)، «بررسی سرمایه اجتماعی و عوامل مؤثر بر شکل‌گیری آن در شهر تهران»، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران*.
- کاستلز، مانوئل (۱۳۸۰)، «عصر اطلاعات: اقتصاد، جامعه و فرهنگ. ظهور جامعه شبکه‌ای»، ترجمه علیقلیان و خاکباز، تهران: طرح نو.
- مرجائی، سیدهادی (۱۳۸۳)، *سنجش و بررسی سرمایه اجتماعی در بین دانشجویان دانشگاه‌ها*، مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی.
- ملاحسنی، حسین (۱۳۸۱)، *بررسی رابطه میزان سرمایه اجتماعی و نوع دینداری در بین دانش‌آموزان سال*

سوم دبیرستان در استان گلستان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه تربیت مدرس.
موسوی خامنه، مرضیه (۱۳۸۳)، سرمایه اجتماعی و سلوک اجتماعی (پیامدهای مدنی سرمایه اجتماعی در مدارس) پایان‌نامه دکتری، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران.
موسوی، میرطاهر (۱۳۸۵)، طرح بررسی و سنجش سرمایه اجتماعی در ایران، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور و دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی
ویر، ماکس (۱۳۷۳)، «اخلاق پروتستان و روح سرمایه‌داری»، ترجمه رشیدیان و منوچهری، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.

- Armstrong, D., (2002), *Pathways into and out of crime: Risk resilience and diversity*, Economic and Social Research Council. www. Shef. Ac. Uk/Pathways-into-and-out-Crime
- Bourdieu, P., (1986), *The forms of Capital* in J. Richardson (ed.) *Handbook of Theory and Research for Sociology of Education* N. Y. Greenwood Press.
- Bourdieu, P., (1987), *Distinction: A Social Critique of The Judgement of taste*, nice.
- Bourdieu, P., (1988), *Practical Reason: On The Theory of Action*, Johnson.
- Catan, L., (2002), *Youth, citizenship, Social Chang*, Economic and Social Research Council, www.TSA.Uk.com/YCSC/Index. html.
- Cavaye, Jim (2004), *Social Capital: a Commentary on Issues, Understanding and Measurement*, community Development ,Australia/ www.obs-pascal.com/reports/2004/cavaye.html.
- Coleman, J., (1990), *Equality and Achievement in Education* Westview Press.
- Coleman, J., (1994), *Foundation of Social Theory*. Cambridge.
- Giddens, A., (1992), *The transformation of Intimacy*. Cambridge polity press.
- Giddens, A., (1998), *The Third way: The Renewal of Social Democracy*, London: profile Press.
- Habermas, J., (1979), *Communication and The Evolution of Society*,. MC Carthy, Boston: Beacon Press.
- Jacob, J., (1961), *The death and life of great American cities* Newyork, Vintage books.
- Marx, K., (1973), *Selected works*, Moscow, progress publishers.
- Morrow, w., (2002), *Children Experiences of Community: Implication of Social Capital discorses*, Social capital for health insites some.
- Norris, P., (2003), *A Transatlantic divide? Socisl Capital in United State and Europe* with J.paris Keynote at the European Social Survey Launch Conference Brussels, November 25-26.
- Norris, P., (2003), *Making Democracies work: Social and civic Engagement in 47 Societies*

- Est/Eureresco Conference on Social Capital. Exter university September 15-20.
- Offe, C. & Fuchs, S., (1998), *A Declance of social Capital*, The German Case, Berlin: Humbort Universitutz.
- Onyx, J. and Bullen, P., (1997), *Measuring Social Capital in Five Communities in NSW: An analysis*, Centre for Community Organisations and Management Working Paper Series No. 41, University of Technology, Sydney.
- Onyx, J. and Bullen, P., (2000), *Sources of social capital*, in I. Winter (ed.) *Social Capital and Public Policy in Australia*, Australian Institute of Family Studies, Melbourne, pp. 105-134.
- Osburn, I., (2003), *Social Capital: A rural Perspective*, youth studies Australia.
- Parsons, T., (1966), *Societies, Evolutionary and Comparative Perspective*, N. J. Prentice Hall.
- Paxton, P., (1999), *Is Social capitalist Capital declining in the united states? A multiple indicator assessment*, American Journal of sociology, Vol. 105. N. 1.
- Portes, A., (1998), *Social Capital: its orginas and applications in modern sociology*, Annual Review of sociology, Vol. 24.
- Portes, A. & Landolt, P., (1996), *The Downside of social capital*, The American Prospect 26: 18-21, 94.
- Putnam, R., (2000), *Bowling Alone*, N. Y. Simon and Schuster.
- Putnam, R., (2002), *Democracies in Flux: The Evolution of Social Capital Contemporary Society*. Oxford University press.
- Stone, Andrew, Brian Levy, and Ricardo Paredes (1998), *Public Institutions and Private Transactions: The Legal and Regulatory Environment for Business Transactions in Brazil and Chile*. Policy Research Working Paper 891. World Bank, Washington, D.C.
- Stone, W. & Hughes, J., (2002b), *Measuring Social Capital: Towards a standardized approach*, Australian Institute of family studies, paper presented at the AESI Conference, Wollongong, Australia [online] www.aes.asn.au.
- Stone, W. & Hughes, J., (2000), *What role for social capital in family pol=0.000*. *P (icy?)*, Family Matters, no. 56, pp. 20-27. [online] <http://www.aifs.gov.au/institute/pubs/fm2000/fim56.html>.
- Stone, W. & Hughes, J., (2002a), *Social Capital: Empirical meaning and measurement validity*, Research Paper 27, Australian Institute of Family Studies, Melbourne. [online] <http://www.aifs.gov.au/institute/pubs/stone2.html>.
- Stone, W., (2001), *Measuring Social Capital: Towards a theoretically informed*

measurement framework for researching social capital in family and community life,
Research Paper No. 24, Australian Institute of Family Studies, Melbourne.
[online] <http://www.aifs.gov.au/institute/pubs/stone.html>

ملیحه شبانی، استادیار گروه برنامه‌ریزی اجتماعی دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران است
(نویسنده مسئول).

mshiani@ut.ac.ir

میرطاهر موسوی، استادیار گروه پژوهشی رفاه اجتماعی دانشگاه علوم بهزیستی و بهزیستی است.

tr_mousavi@yahoo.com

سعید مدنی قهفرخی، عضو گروه پژوهشی رفاه اجتماعی دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی است.

saeid_madani@yahoo.com

این مقاله برگرفته از طرح ملی «سنجش سرمایه اجتماعی جوانان در ایران» است که به سفارش سازمان ملی جوانان در دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی به موازات طرح ملی «سنجش سرمایه اجتماعی در ایران» اجرا شده است.